

Ережепқызы Р.¹, Есекеева А.А.², Жангабулова А.К.³

¹құқық магистрі, аға оқытушы, e-mail: rose.kaznu@gmail.com

²құқық магистрі, аға оқытушы, e-mail: ainash.akim@gmail.com

³заң ғалымдарының кандидаты, e-mail: arailym2205@gmail.com

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ САЛАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТҚА ҚОҒАМНЫҢ ҚОЛ ЖЕТІМДІЛІГІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Жұмыста Қазақстан Республикасындағы қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қол жетімділігі жөнінде кешенді құқықтық анализ, құқықтық негіздерін қамтамасыз ету қарастырылып, экологиялық ақпаратқа қоғамның қол жетімділігін іске асыру және құқықтық қорғау жүргізілді. Зерттеу нысаны ақпарат болып саналады, ол табиғи ортаның экологиялық жағдайы және адамның өмір сүру ортасы. Қоғамның экологиялық ақпарат жөніндегі халықаралық құқық нормасы мен халықаралық заңнама құқығы мен Қазақстан Республикасы туралы қол жетімділігі жөнінде құқықтық реттеуді қамтамасыз ету зерттелінді. Қоғамның экологиялық ақпаратқа қол жетімділігі мен онымен иелену – табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғау, тиімді және кешенді міндеттерді шешу үшін маңызды мәнге ие. Адам денсаулығы мен қоршаған ортаның жағдайына туындауы мүмкін немесе туындаған экологиялық қауіп не табиғи, техногенді, антропогенді факторлардың зияны әсер етуі мүмкін және оларды жою шараларын жасауға тек қана дұрыс және толық, уақытылы экологиялық ақпаратпен иелену объективті бағалау бере алады. Қазақстан Республикасында экологиялық ақпараттың іске асырылуын қамтамасыз ету және қоғамның бұл мәселелерді шешудегі рөлі жөніндегі проблемаға баса назар аударылады.

Түйін сөздер: Экология, қолайлы қоршаған ортадағы құқық, экологиялық ақпарат, адамның және азаматтың табиғи ресурстарға ақпаратқа қол жеткізу құқығы.

Yerezhepkyzy R.¹, Yesekeeva A.A.², Dzhangabulova A.K.³

¹Master of Laws, Senior Lecturer, e-mail: rose.kaznu@gmail.com

²Master of Laws, Senior Lecturer, e-mail: ainash.akim@gmail.com

³Candidate of Law, e-mail: arailym2205@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

Legal regulation of public access to information in the field of environmental protection and use of natural resources

In this paper, a comprehensive legal analysis of public access to information in the field of environmental protection and the use of natural resources in the Republic of Kazakhstan is carried out, the legal framework for ensuring, implementing and protecting the public's right to access environmental information is considered. The subject of research is information that relates to the ecological state of the natural environment itself, as well as the human environment. The legal regulation of ensuring public access to environmental information on the norms of international law and the legislation of international law and the Republic of Kazakhstan has been studied. The need for public access to environmental information and its possession are essential for the effective and integrated solution of such tasks as ensuring the rational use of natural resources and protecting the environment. Only having reliable and complete, timely environmental information can be given an objective assessment, which may arise and / or already occurring environmental hazard, or the harmful effects of natural, man-made, anthropogenic

factors on human health and the environment, and take steps to eliminate them. Particular attention is paid to the problems of the direct implementation of the provision of environmental information, as well as the role of the public in decision-making participation in the Republic of Kazakhstan.

Key words: Ecology, the right to a favorable environment, environmental information, human and civil rights, access to information, natural resources.

Ережепқызы Р.¹, Есекеева А.А.², Джангабулова А.К.³

¹магистр юриспруденции, старший преподаватель, e-mail: rose.kaznu@gmail.com

²магистр права, старший преподаватель, e-mail: ainash.akim@gmail.com

³кандидат юридических наук, e-mail: arailym2205@gmail.com

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казакстан, г. Алматы

Правовой регулирование доступа общественности к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов

В настоящей работе проведен комплексный правовой анализ доступа общественности к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов в Республике Казахстан, рассмотрены правовые основы обеспечения, реализации и защиты права общественности на доступ к экологической информации. Предметом исследования является информация, которая относится к экологическому состоянию самой природной среды, а также среде обитания человека. Изучено правовое регулирование обеспечения доступа общественности к экологической информации по нормам международного права и законодательству международного права и Республики Казахстан. Необходимость доступа общественности к экологической информации и обладание ею имеют важнейшее значение для эффективного и комплексного решения таких задач, как обеспечение рационального использования природных ресурсов и охрана окружающей среды. Лишь владея достоверной и полной, своевременной экологической информацией можно дать объективную оценку, могущей возникнуть и/или уже наступившей экологической опасности, либо вредному воздействию природному, техногенному, антропогенному фактору воздействия на состояние здоровья человека и на состояние окружающей среды, и предпринимать шаги для их устранения. Особое внимание уделено проблемам непосредственной реализации обеспечения экологической информации, а также вопросам роли общественности в участии в принятии решений в Республики Казахстан.

Ключевые слова: Экология, право на благоприятную окружающую среду, экологическая информация, права человека и гражданина, доступ к информации, природные ресурсы.

Кіріспе

Адам құқықтары эволюциялық дамуға сәйкес бөлінеді: бірінші, екінші және үшінші ұрпағы қоғамның тыныс-тіршілігі тарихи дәуірге байланысты. Алайда, қазіргі заманғы заң әдебиеттерінде төртінші ұрпақ құқықтары туралы топтың идеялары пайда болды – атап айтқанда, адамзаттың құқықтары экологиялық құқықтары (Kwon S., 2016. 183-205). Бұл тұрғыда назар аударуға тұрарлық позиция А. Еск, ол «азаматтардың құқықтары саласындағы экологиялық қатынастар» және «экологиялық құқық» ұғымдарын ажыратып көрсетеді. Оның ойынша, екінші ұғым біріншісінен айтарлықтай қазірдің өзінде маңызды. Азаматтардың құқықтары қоршаған табиғи ортамен, табиғат ресурстармен байланысты экологиялық қатынастардың барлық салаларын қамтиды (Еск, А., 2016. 403-445). Тұтастай алғанда, экологиялық құқық – жаңа

топ адамдары мен азаматтардың материалдық, рухани, эстетикалық қажеттіліктері мен мүдделері сияқты экологиялық емес бағытты қанағаттандыру табиғатты пайдалану құқықтарынан айырмашылығы бар (Yerezhpekzy R., 2017).

Негізі экологиялық адам құқықтары, оның қолайлы қоршаған ортаның құқығы болып табылады. Бұл әр адамның өмір сүруге және бостандығына табиғи құқықтардан туындайды, ол адам құқықтарының Жалпығы бірдей декларациясында 19 бетінде БҰҰ Бас Ассамблеясымен 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданды (Колосов Ю.М., 1997. С. 721–723.). Азаматтардың шешім қабылдау процесіне қатысуы экологиялық басқару көптеген халықаралық-құқықтық актілермен реттелініп жүзеге асырылады (Dyderski, M.K., 2017 639-650). Атап айтқанда, Рио-де-Жанейродағы 10 Декларацияның принципі бойынша қоршаған орта дамуымен бойынша анықталды: “Экологиялық мәселелер тиісті деңгейде бар-

лық қызығушылық танытқан азаматтардың қатысуымен шешім жақсы қабылданады. Ұлттық деңгейде әрбір индивид билік құрылымдарының қолында бар қауіпті заттар мен қызмет түрлері, сонымен қатар шешім қабылдау процесіне қатысуы сияқты қоршаған орта туралы тиісті ақпаратқа мүмкіндігі бар болуы тиіс. Мемлекет ақпараттандыруға және қоғамның қатысуына ықпал етеді” (Rio Declaratio. 1997. 42 p.) 23-25 қазан 1995 ж. Софияда III Жалпыеуропалық қоршаға ортаны қорғау министрлер конференциясында” Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі мәселерді шешуге басшылық принциптерінде қоғамның қатысуын қамтамасыз ету” туралы қабылданды. Бұл процестердің іске асырылуы “Ақпаратқа қол жеткізу және қоғамның қоршаған орта туралы әділ сот сұрақтары жөнінде шешім қабылдау процесіне қатысуы туралы конвенциясы” өз көрінісін тапты, Орхус конвенциясының 25 маусым 1998 ж. қол қойылды. Халықтың экологиялық ақпаратқа қол жетімділігі мен оның экологиялық проблемаларын шешуге қатысуы Қазақстан Республикасының тұрақты дамуының базалық қағидаттарының бірі болып табылады. Тек қана экологиялық ақпаратқа ие болғанда қоршаған ортаны қорғау облысында кез келген азаматтардың құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыруға болады. Ақпаратты алуға құқық Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық құқығы болып табылады.

Ақпаратқа қол жетімділік туралы ҚР Конституциясында бекітілмеген, 20 бетте «Әрбір адам ақпаратты әртүрлі, құқықпен тыйым салынбаған тәсілмен еркін түрде алуға және таратуға құқығы бар», 31 бетте «Мемлекет қоршаған ортаны қорғау, адам үшін қолайлы өмір мен денсаулықты сақтауды мақсат етіп отыр» (<http://adilet.zan.kz>).

Бұл конституциялық ережелер іргелі болып табылады, қолайлы қоршаған ортаға адам құқықтары қазақстандық заңнама негізінде қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстар туралы ақпаратқа құқықпен қамтамасыз етіледі.

Әдістер

Қойылған міндеттерді шешуде, зерттеуді жазу барысында авторлар ресми құқықтық әдіске, салыстырмалы-құқықтық талдау әдістеріне, статистикалық және жүйелік әдістерге сүйенеді. Лайықты өмірге құқық түсінігі мен болмысын теориялық ұстанымдарын зерттеу, салыстырмалы талдау және құқықтану, экономика,

әлеуметтану салаларында отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми жұмыстарын жалпылау бойынша кешенді амалдың көмегімен жүзеге асырылады. Авторлар қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қол жетімділігі жөнінде кешенді құқықтық анализ, құқықтық негіздерін қамтамасыз ету қарастырылып, экологиялық ақпаратқа қоғамның қол жетімділігін іске асыру және құқықтық қорғау, қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге саралау жасау арқылы мақалаға енгізген. Жүйелік және статистикалық әдістерді қолдану барысында қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы барлық елдер үшін негіз болатын жүйе ретінде әлемдік қоғаммен бекітілген, өмір сүрудің сапасы мен деңгейінің өлшемдері қарастырылған.

Конституциялық құқық қолайлы қоршаған ортаға құқығы адамның қоршаған ортада өмірі құқығы ретінде қарастырылады, адамның іргелі құқықтары арасында орын алады.

Экологиялық ақпаратқа құқық, қоғамдық экологиялық бірлестіктерге құқық, экологиялық маңызды мәселелерді шешуге қатысу, сотта қорғалу құқығы және т.б. қамтамасыздандыру құқығы ретінде қарау керек, іске асыруға және қолайлы қоршаған ортаны қорғау құқық жиынтығына мүмкіндік береді (Макарова Т.И., 2008. 206).

Тек қана ақпараттандырылған қоғамда экологиялық нормалардың сақталуын талап етеді және қоршаған ортаны қорғауда белсенді рөл атқарады. Экологиялық ақпаратпен иелену және қол жеткізу тиімді және кешенді міндеттерді табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғау сияқты шешуге маңызды рөл болып табылады. Экологиялық ақпаратқа қоғамның қол жеткізуі және экологиялық мәні бар шешімдерді қабылдау процесіне қатысу міндетті халықаралық экологиялық стандарт заңнамасы ретінде қарастырылады. Экологиялық ақпаратты алуға құқықты жүзеге асыру және бүгінгі таңда бұл проблемалар қоршаған ортаны қорғау сферасы демократиялық жолмен бірінші орын алады.

Орхус конвенциясында негізгі принциптер белгіленген:

- қоршаған ортаға қатысты ақпаратқа қоғамның белсенді қамтамасыз етілуі;
- экологиялық маңызды шешімдерді қабылдауда экологиялық саясатты, бағдарламаларды, іс-әрекеттерді әзірлеу кезінде қоғамның атсалысуы;

– қоғамдық ұйымдардың қоршаған ортаны қолғаумен айналысатын және ұлттық заңнама принциптеріне сай қолдауы.

Азаматтардың экологиялық ақпаратқа қол жетімділігі оған өз талабына сай қол жеткізуге мәлімдеудің құқық бекітілмеусіз мүмкіндігі жоқ. Экологиялық ақпаратқа құқық бірқатар құқықтық қатынастарын тудырады.

Оларды шартты түрде үш топқа бөлуге болады:

талабы бойынша экологиялық ақпарат алу (кіру);

экологиялық ақпарат бойынша беру (ұсыну);

экологиялық ақпарат бойынша пайдалану (пайдалану).

Бұл ретте негізге ала отырып, құқықтары мен міндеттерін нақтылау субъектілерінің (қатысушылар), құқықтық ақпаратқа қол жеткізуге байланысты табиғатта абсолютті сипатта болады, ұсыну және пайдалану бойынша салыстырмалы болып табылады (Черданцев А.Ф. 2002: 291).

Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу – бұл категория, белгілі бір мерзімде (уақыттылығы), көлемде (толықтығы) және мазмұнымен, іс жүзінде тиісті жарамдылығын (дұрыстығын) оны алу мүмкіндігімен сипатталады.

Экологиялық ақпаратты ұсыну – бұл рәсім экологиялық құқық ақпаратына қол жеткізу талапты қанағаттандыру ақпаратты сәйкес параметрлермен іске асыру тетігі (Попов А.А. 2005: 189).

Қоғамның ақпаратқа белсенді қол жеткізуін қоршаған ортаға қатысты әрбір адам мемлекеттік органдарынан ақпараттық сұрау, себептерін түсіндіруін қамтамасыз ете алады.

Орхус конвенциясына сәйкес «Әрбір тарап жағы қамтамасыз етеді, баптың келесі тармақтарының шартты түрде сақталуын, мемлекет органдарының өтінішке жауап беру туралы экологиялық ақпаратты қоғамға ұсынатын, ұлттық заңнама шеңберінде, осындай ақпаратты қоса алғанда, болған жағдайда, нақты құжаттаманы қамтитын немесе қамтитын ақпаратты:

а) Өз мүддесін қажеттіліксіз қалыптастыру;

б) Сұраныс салынған нысанда, егер тек:

i) мемлекеттік органдардың негіздері басқа формада көрсетуге болмаса, бұл ретте бұл жағдайда себептері көрсетілуі тиіс, ақтайтын ақпаратты ұсыну; немесе

ii) қоғамға ақпарат басқа формада берілмесе (<http://adilet.zan.kz>).

Сонымен қатар, мемлекеттік органдар Конвенцияның ережелеріне сәйкес тек дер кезінде сұралған ақпаратты беруге міндетті емес, бірақ экологиялық ақпаратты да оперативті және қолжетімді ете алмайды.

ҚР Конституциясында 18-бабының 3 бөлігінде «Мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, лауазымды адамдар және бұқаралық ақпарат құралдары азаматтың құқығы мен мүддесіне қатысты құжаттармен танысуды қамтамасыз етуге міндетті» (<http://adilet.zan.kz>). Мемлекеттік билік органдарына ақпаратты беру шенеуліктердің жариялылық қызметіне негізделеді. Азаматтардың ақпаратқа құқығы «Қоршаған ортаның жағдайы және қоршаған орта факторлары қоршаған ортаға әсерін тигізетін экологиялық тауар қорғау, халыққа әсер ететін факторлар туралы ақпаратқа құқығы бар» (<http://adilet.zan.kz>).

Конституциялық құқықтың іске асырылуы экологиялық ақпаратты алу, сақтау және тарату эффективті жинақтау мен ұсынудың соңғы көздеріне байланысты болып табылады. Экологиялық ақпараттың көздері қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану облысында әр түрлі, сан алуан деректер мен мәліметтер жинақталады және табылады. Олар ғылыми-зерттеу жұмыстары негізінде немесе заң шығару қызметінде баяндамалар мен есептерді әр түрлі мәліметтерді алынатын жүргізу нәтижесінде бірқатар рәсімдерді өткізу қоршаған ортаға мониторинг жүргізу, табиғи ресурстардың мемлекеттік кадастрларының қорытындысы бойынша бақылау-тексеру іс-шаралар жүргізеді.

Экологиялық ақпаратты қалыптастыру көптеген және әр түрлі организациялар ұымдастырады. ҚР билік органдарындағы программалар, жоспарлар, нормативті актілер, проектер жатады. Бұл уәкілетті органдар, бөлімдер, тиісті министрліктер, агенттіктер, ведомстволар білдіретін күрделі ұйымдық жүйесі, біріктіруші көптеген әр түрлі мекемелер, бөлімшелері, зертханалар, ғылыми зерттеу институттары, ақпараттық орталықтар жатады.

Қызмет процесіне жинау, есепке алу, бақылау, қоршаған орта жағдайын және табиғи ресурстарды пайдалану кіреді, сондай-ақ қоршаған ортаға әсер ету факторлар. Мұндай факторлар, ең алдымен, ластағыштар болып табылады – шаруашылық, өнеркәсіптік, ауыл шаруашылығы және коммуналдық кәсіпорындар, өндіруші, өңдеуші, табиғи ресурстарды пайдаланушы-

лар, сондай-ақ әр түрлі табиғи немесе табиғи құбылыстар әсерінен болып жатқан, қоршаған ортаға әсер етеді.

Сонымен қатар, экологиялық ақпаратты жинаумен және талдаумен айналысады, көптеген қызмет түрі бойынша ғылыми-зерттеу орталықтары, институттары, станциялары, олар өздерінің қызметі бойынша міндетті бір немесе өзге дәрежеде, зерттеп, ақпарат алуға, қоршаған орта компоненттерінің күйін, атмосфералық ауа, су, жер асты және жер үсті топырақтың, жануарлар мен өсімдіктер дүниесі, климат және т. б.

Қоғамдық экологиялық ұйымдар, коммерциялық ұйымдар, жобалау ұйымдары, халық аралық ұйымдар қоршаған ортаны қорғау бойынша тұтынушылар экологиялық ақпарат қызметін үйлестіретін, сондай-ақ жинауды жүзеге асыру, есепке алу, талдау санына ие бола отырып, және мәліметтермен ие бола отырып, сондай-ақ ақпарат саласындағы қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану көзі болып табылады.

Барлық жоғарыда аталған, заңды тұлғалар ретінде кейбір ақпарат көздері қарастырылуы мүмкін. Осылайша, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпарат бір объектіге жинақталатын әр түрлі ұйымдарда, айтарлықтай әртүрлі сипатына, көлеміне және арнайы мәліметтерге байланысты мүмкін.

Ғылыми әдебиеттерде «экологиялық ақпарат» ұғымына бір мәнді ақпарат жоқ.

А.С. Попованың пікірі бойынша, «экологиялық ақпарат көздері екі өлшемдерге және қарастырылуы жауап беруі тиіс:

– біріншіден, іс-әрекет барысында жүзеге асырылатын іздеу, жинау, өңдеу, жинақтау, ақпаратты сақтау және ақпараттық ресурстарын қалыптастыру;

– екіншіден, нәтиже ретінде көрсетілген, яғни өздері ақпараттық ресурстар мен жүйелер» (Попов А.А. 2005. – 189 с.).

Кейбір ғалымдар өз жұмыстарында “көз” терминінің орнында “тасушы” термині пайдалану заңды түрде деген пікірді ұстанады.

Біздің ойымызша, көз термині кең, көлемді қамтитын мағынада мен түрлері ақпаратты беру мен алудың, ал термин тасушы оның нысаны ғана болып табылады.

Мысалы, В. И. Кутузов, а. А. Попов, деп санайды “экологиялық ақпаратты бізге “тасушы” термині емес, “көз” терминіне қатысты неғұрлым заңды пайдалану. Сонымен, жоғарыда

айтылғандарды ескере отырып, жеткізгіштердің экологиялық ақпаратты жатқызуға болады:

нормативтік-құқықтық актілер, толығымен немесе ішінара бар экологиялық мазмұны;

табиғи ресурстардың кадастрлары, экологиялық тұрғыдан маңызды объектілер мен заттардың нәтижесінде пайда болатын өндіріс немесе тұтыну;

экологиялық мониторинг деректері;

материалдар мемлекеттік статистикалық есепке алу және есепке алу, табиғи ресурстарды (экологиялық есепке алу);

тіркелімдер және тізілімдер заттарды, объектілерді және құрылыстарды, бар экологиялық маңыздылығы;

экологиялық стандарттар кәсіпорындар үшін (Попов А.А., 2005. б. 32-33).

М.М. Бринчук атап көрсеткендей, кез келген қызмет шеңберінде жүзеге асырылатын, экологиялық ақпарат құқығы қоршаған ортаны жинақтаумен жүреді. Бір мезгілде автор бірқатар спецификалық көздерін бөле отырып, оларды төрт топқа бөледі:

1) нормативтік ақпарат туралы экологиялық аудит және қоршаған табиғи ортаны қорғау;

2) экологиялық аудит объектісі туралы ақпарат;

3) жай-күйі туралы ақпарат қоршаған табиғи орта компоненттерінің тұрған, ықтимал әсер ету аймағындағы аудиттелетін объект;

4) ақпарат сайттары құзыретті органдарының алынатын орны (Бринчук М.М., 2003. – 670 с).

К.В. Волков “экологиялық ақпараттың барлық көздері мынадай негізгі белгісі бойынша жүзеге асырылатын қызмет бөлуге ұсынады:

– ақпарат тұрақты қоршаған орта жағдайын бақылау (мониторинг ағымдағы және жалпы ортаның жағдайын, оның жекелеген ортаның компоненттері);

– экологиялық ақпарат нәтижелері бойынша бақылау экологиялық іс-шаралар (мемлекеттік, ведомстволық және өндірістік бақылау);

– заңнамалық және нормативтік ақпарат (мәтіндер заңдар мен заңға тәуелді актілердің барлық деңгейдегі);

– жиынтық экологиялық ақпаратты тұрған мемлекеттік баяндаманы, сондай-ақ аталған мемлекеттік кадастрларын, баланстар және деректер базасын;

– жиынтық ақпараттық хабарлар (баяндамалар, есептер) кез келген ұйымдар)» (Волков К.В., 2009. – 205 с.).

Ю.С. Шемшученко, экологиялық мониторинг негізгі мақсаттағы мониторинг болу

көзі объективті және барынша толық ақпарат міндеттерін анықтау -қоршаған орта жағдайы туралы ұсынады (Шемшученко Ю.С., 1978: 91-97).

В.В.Гучков экологиялық мониторинг сияқты бастапқы сатысы жүйелік ақпаратты түрлендіру процестері туралы, болып жатқан қоршаған ортаға айқындайды.

Жүйелік көздері ретінде автор экологиялық ақпарат жинау табиғи ресурстардың мемлекеттік кадастрлары және т. б. жатқызады. Жалпы мағынада астында ақпарат көзі дегеніміз-кез-келген жүйесі, хабарлама немесе ақпарат қамтылған беру (Гучкова В.В., 2000: 415).

Егер осы тұрғысынан осындай жүйелерді қамтитын немесе өңдейтін экологиялық ақпаратты түсінуге болады, Бірыңғай ақпараттық жүйесіне, Бірыңғай мемлекеттік мониторинг жүйесі қоршаған орта мен табиғи ресурстардың мемлекеттік кадастрларының, Бірыңғай жүйесіне Қазақстан Республикасы табиғи ресурстарының, Мемлекеттік экологиялық ақпарат қоры болып табылады. Аталған көздерінің түрлері экологиялық ақпарат ретінде қарастырылуы мүмкін, бірақ ол жалғыз себеп емес.

Экологиялық ақпарат көзі ресми басылым саласындағы мемлекеттік басқару органдары қоршаған ортаны қорғау деп те атауға болады, мысалы, жыл сайынғы Ұлттық баяндамаларын жай-күйі туралы, қоршаған ортаның жай-күйі, қоршаған орта, жыл сайынғы статистикалық жинақтар салалары бойынша немесе жекелеген түрлері ластанудан, жыл сайын жарияланатын уәкілетті орган.

Ақпарат алу көздерінің бірі мерзімді басылымдар жарияланатын үкіметтік емес бірлестіктер болып табылады. Экологиялық бірлестіктер экологияландыру санасына ықпал етеді. Бұл көбінесе, өздері экологиялық бірлестіктер басылым мерзімді баспасөз басылымдарымен айналысады, экологиялық бағытты жасайды, телебағдарламалар қатысады, радио бағдарламаларда көрінеді, сондай-ақ заманауи техникалық құралдар экологиялық ақпараттың электрондық басып шығаруға таратуға ықпал етеді. Осылайша, экологиялық бірлестіктері экологиялық ақпаратты қоғамның бұқаралық ақпарат құралдары арқылы тасымалдайды.

Халық арасында экологиялық ақпаратты таратудың үлкен ағартушылық-насихаттық маңызы мәселелерді шешуде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып саналады.

Экологиялық ақпарат сипаттамалардың бірі болып табылады, оның ресми мәртебесі, өйткені

ол уәкілетті мемлекеттік органына сүйенеді. Бұл экологиялық ақпарат ұсынылуы мүмкін екі негізгі түрлері, бөліну негізгі критерийі болып табылады.

Нормативтік көздер былайша бекітілген бөлу өткізуге болады экологиялық ақпарат және нормативтік көздері.

Осылайша, тәртібі мен шарттары жарияланған ресми экологиялық ақпарат регламенттеледі заңнамада белгіленген тәртіппен, сондықтан мәліметтер мен деректер, олардағы заңды маңызды болып табылады. Тетіктері мен рәсімдерін жинау, есепке алу, пайдалану, беру дәйексіз мәліметтер мен деректер, және қол жетімділігін қамтамасыз ету, жұртшылықтың оларға реттелген заңнамасында болып табылады.

Нормативтік бекіту көздері жатпайтын экологиялық ақпаратқа жататын ақпараттар тоқтатылуы азаматтардың және мемлекеттік емес заңды тұлғалардың, қоғамдық бірлестіктер. Ол-бейресми, оны жеткізгіштегі жауапты емес, оның дұрыстығы мен сапасы.

Экологиялық ақпарат бар белгілі бір қасиеттер ескерілуі керек кезде деректерді жинау және мәліметтерді сақтау және өңдеу. Алушы үшін экологиялық ақпараттың маңызды рөл бар деректердің сапасы, дұрыстығы, толықтығы, мерзімі, техникалық және тақырыптық ерекшелігі ұсынылатын мәліметтер мен деректер.

Экологиялық мәліметтер әр түрлі, қолжетімді болуы тиіс азаматтарға, қоғам мен мүдделі алуға адамдарға қарамастан, олардың нысанын, сақтау, ақпарат беру. Экологиялық мәлімет қатысты барлық компоненттерінің қоршаған орта секілді, жер, жер қойнауы, топырақ, жер үсті және жер асты сулары, атмосфералық ауа, өсімдіктер, жануарлар әлемі және өзге де организмдер, сондай-ақ озон қабаты атмосфераның және жер төңірегіндегі ғарыш кеңістігіне қамтамасыз ететін, жиынтығында өмір сүруіне қолайлы жағдайлар. Қоршаған ортаның компоненттеріне олардың өзара байланысы, сондай-ақ ескере отырып, ықпал ету қарастырылады.

Экологиялық ақпарат контексіндегі қызметі «маңызды қоршаған орта үшін» қоршаған ортаға әсер етуші қаралуы мүмкін. Бұл қызметті қоршаған ортаға зиян немесе бағытталған болуы жүзеге асыруға тигізуі мүмкін оның сақтауы білдіреді. Екі жағдайда да қызметі қоршаған орта сапасының болуы тиіс өзгеруіне байланысты. Осындай қызмет барысында жиналып мәліметтер кешені туралы әсерлер сияқты шумен ластануы, улы шығарындылар мен өзге де мәліметтер, сондай-ақ қабылданатын шаралар

туралы және жүргізілген бағдарламаларында қоршаған ортаны қорғау бойынша талаптар мен ұсыныстар жетілдіру бойынша жұмыс істеп тұрған өндірістерді құру және жаңа ортаға әсер етеді (Бринчук М.М., 2003. – 670 с).

Сонымен, нормативтік бекітілген көздері экологиялық ақпаратты жатқызуға болады:

құқықтық актілер, нормативтік және құқықтық актілер мемлекеттік билік органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару, толық немесе ішінара бар экологиялық мазмұны;

табиғи ресурстардың кадастрлары, экологиялық тұрғыдан маңызды объектілер мен заттардың нәтижесінде пайда болатын өндіріс немесе тұтыну;

экологиялық мониторинг деректері;

материалдар мемлекеттік статистикалық есепке алу және есепке алу, табиғи ресурстарды (экологиялық есепке алу);

экологиялық стандарттар.

Көздеріне экологиялық ақпарат жоқ нормативтік бекіту, мыналар жатады:

материалдар қоғамдық экологиялық ұйымдар;

БАҚ басылымдар (ақпараттық өнім);

арнайы экологиялық білім беру – БАҚ, арнайы экологиялық білімі бола тұра, көздері, экологиялық ақпаратқа ие, бұл белгілі бір ерекшелігіне (<http://adilet.zan.kz>).

Осылайша, экологиялық ақпарат алынған нәтиже салдарынан әкімшілік іс-шаралар және ақпараттық өзара іс-қимыл әр түрлі уәкілетті құрылымдардың және қоғамдық ұйымдардың, сондай-ақ өнім ретінде ғылыми және аналитикалық қызмет білдіреді (Ережепқызы Р., 2012: 31-39).

Айта кету керек, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жинау процесі, өңдеу және сақтаудың экологиялық ақпаратқа байланысты, ең алдымен, басқарушылық функцияларын есепке алу және жүргізу кадастрлар табиғи ресурстар және қоршаған ортаны ластау көздерінің мониторинг жүргізу, қоршаған ортаның және халық денсаулығының жай-күйін жүзеге асыруға бағытталған. Мемлекеттік органдар ие экологиялық ақпаратқа қатысы бар, олардың функцияларына, жинау, өңдеу уәкілетті органдарында және қоршаған ортаны қорғау саласындағы, өз кезегінде, бұл бақылау, табиғи ресурстарды пайдалану мүмкіндік береді. Мұндай ақпарат уақтылы және жедел ден қою, алдын алу, немесе жеңілдету салдарлар жатқан қауіп-қатер немесе зиянды әсер етуі, қоршаған орта факторларының халықтың денсаулығына мүмкіндік береді.

Осы ережелер қорытындыға келіп, бұл мемлекеттік уәкілетті органдар экологиялық ақпаратты шоғырландырады.

Әзірлеу үшін нақты ұсыну туралы экологиялық ақпаратты қалыптастыру және біртұтас құрылымын элементтер қажетті қосалқы тетіктеріне, оның таралуын ұсынылады. Бұдан әрі қарастырайық негізгі функциялары мемлекеттік реттеу қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстар.

Маңызды функциясы қоршаған ортаны қорғау және ортаны қорғау, табиғи ресурстарды молықтыру және пайдалану болып табылады. 111-б. сәйкес ҚР ЭК мақсатында қорғау саласындағы мемлекеттік бақылауды қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды молықтыру және пайдалану болып табылады, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, табиғи және энергетикалық ресурстарды үнемдеу, биологиялық ресурстарды орнықты пайдалану, ұлттық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру (<http://adilet.zan.kz>).

Ең тән функциясы мемлекеттік реттеу қоршаған орта мен табиғи ресурстар мониторингі болып табылады. Құқықтық негізін мониторингі қоршаған орта мен табиғи ресурстар Қазақстан Республикасындағы құрайды жалпы және салалық нормативтік құқықтық актілер болып табылады.

Жалпы нормативтік құқықтық актісінде (ҚР ЭК қарастырылған 16-Тарау «қоршаған орта Мониторингі және табиғи ресурстар» болып табылады. 137-бабына сәйкес ҚР ЭК мемлекеттік экологиялық мониторинг – кешенді жүйесі қоршаған орта жағдайын бақылау, мақсатында табиғи ресурстарды бағалау, болжау және бақылау енгізу, олардың жай-күйін әсерінен, табиғи және антропогендік факторлар (<http://adilet.zan.kz>).

Мемлекеттік экологиялық мониторинг объектілері атмосфералық ауа, жер, жер үсті мен жер асты сулары, жер қойнауы, жануарлар және өсімдіктер әлемі, сондай-ақ климат пен Жердің озон қабаты, экологиялық жүйелер, әсер ету факторлары тұрғындардың денсаулығына қоршаған орта болып табылады.

Мониторингінің бірыңғай мемлекеттік жүйесін құру қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды қарастырады 138-құжат ЭК.

Бірыңғай мемлекеттік мониторинг жүйесі қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды қадағалауды енгізетін көпмақсатты ақпараттық жүйе қамтитын жай-күйін қадағалау, қоршаған орта мен табиғи ресурстар, сондай-ақ

деректерді талдау олардың нақты жай-күйі үшін басқарушылық және шаруашылық шешімдер қабылдауды қамтамасыз ету мақсатында, экологиялық қауіпсіздік, қорғау, өсімін молайту және ұтымды пайдалану табиғи ресурстар, сондай-ақ халықтың санитариялық-эпидемиологиялық салауаттылығы (<http://adilet.zan.kz>).

Қоршаған орта мен табиғи ресурстардың мемлекеттік реттеуінің келесі функциясы – кадастрлық. Кадастрдың негізгі мақсаты сапалы және сандық сипаттамалар туралы ақпаратты, қажетті ақпарат пен деректерді беру болып табылады. Экологиялық ақпарат жүйесін жүйелеу және оған қол жеткізуді жетілдіру мақсатында мемлекеттік органдар экологиялық ақпараттың электрондық кадастраларын қалыптастырады және қолдайды.

Экологиялық ақпараттың мемлекеттік ақпараттық ресурстарына (ақпараттық дерекқорларға) қолжетімділік жалпыға қол жетімді регистрлер мен экологиялық ақпарат кадастрларын жасау және қолдау арқылы қамтамасыз етіледі.

Қолжетімділігі шектеулі ақпарат пен мәліметтерді қамтитын құжаттарға және ақпараттық ресурстарға қол жеткізу Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.

Мемлекеттік органдар өз құзыретіне сәйкес интернетте орналастыру және басқа да жалпыға қол жетімді ақпарат пен байланыс құралдарын пайдалану арқылы экологиялық ақпараттың келесі түрлерін таратады:

- 1) қоршаған орта жай-күйі туралы есептер;
- 2) қоршаған ортаны қорғау саласындағы нормативтік құқықтық актілердің және халықаралық шарттардың жобалары мен мәтіндері;
- 3) қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік саясат, бағдарламалар мен жоспарларға қатысты құжаттардың жобалары мен мәтіндері;
- 4) қоршаған ортаны қорғау саласындағы бақылау-инспекторлық және құқық қорғау қызметінің нәтижелері туралы есептер;
- 5) қоршаған ортаны қорғау саласындағы негізгі электрондық мемлекеттік қызметтердің тізбесіне жататын ақпарат.

Экологиялық ақпараттың таралуы үшін мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасында және мемлекеттік әлеуметтік тапсырыста көзделген тәртіппен жеке және заңды тұлғаларды тартуы мүмкін.

Мемлекеттік экологиялық ақпарат қорын қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті

органның ведомстволық бағынысты ұйымы жүзеге асырады және экологиялық ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, талдау, зерттеу, ұсыну және тарату, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану туралы қоғамдық және табиғат пайдаланушыларға білім беруді қамтиды. (<http://adilet.zan.kz>).

Осылайша, ҚР ЭК 136-бабының 1-бөлігінде жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды қорғау, өндіру және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың жұмысы туралы және оның нәтижелері туралы ақпараттарға қол жеткізу мүмкіндігі белгіленеді. Сонымен бірге, 2-бөлімде қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды қорғау, өндіру және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдар барлық нәтижелердің жариялануын қамтамасыз етуге міндетті, және де барлығын емес, тек бөлек тексерістер мен жылдық есептерді жариялауға құқылы.

Қазақстан Республикасы ЭК-нің 118-бабында, мемлекеттік экологиялық бақылауды жүзеге асыратын лауазымды адамдар инспекциялық ақпараттардың құпиялылығын сақтауға міндетті және тек қана құқық қорғау органдары қылмыстық жаза белгілері бар экологиялық заңнаманы бұзу фактілері туралы хабарлауға міндетті.

ҚР ЭК-нің 127-бабы қоршаған ортаны инспекциялау кезінде ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз етуге бағытталған (<http://adilet.zan.kz>).

Заңда мұндай қарама-қайшылықтардың бар болуы мемлекеттік органдарға Орхус конвенциясының қоғамдық мүдделерді пайдалану критерийлерін талап ететін экологиялық ақпаратты жасыруға жағдай жасайды (<http://adilet.zan.kz>).

Сонымен қатар, жеке статистикалық ақпараттың құпиялылығын жеке тұлғаларға және заңды тұлғаларға кепілдік беретін «Мемлекеттік статистика туралы» Қазақстан Республикасының Заңы да белгілі бір кәсіпорынның лақтырындыларына және қалдықтарына қатысты статистикалық деректерді қабылдауды шектеуі мүмкін (<http://adilet.zan.kz>).

Халыққа қызығушылық танытатын ақпарат «Әкімшілік процедуралар туралы» Заңның 13-бабы 4-тармағының негізінде ресми қолдануға жатқызылуы мүмкін, оған сәйкес «Ақпаратты мемлекеттік органның немесе ұйымның басшысының шешімі бойынша «ресми пайда-

лану үшін» ақпарат ретінде жіктеуі мүмкін». Жабдықтың сыйымдылығы, шикізат базасы, ауысымдардың саны, қоршаған ортаны қорғау шараларын қаржыландыру көлемі туралы ақпарат және т.б. белгілі бір кәсіпкерлік субъектісі коммерциялық құпия ретінде жіктелуі мүмкін, себебі қолданыстағы заңнама қоршаған ортаға және оның ластануына қатысты ақпарат ретінде мұндай ақпаратты танымайды, бірақ бұл ақпаратсыз экономикалық қызметтің қоршаған ортаға әсер ету ауқымын бағалау мүмкін емес (<http://adilet.zan.kz>).

Осыған байланысты, жалпыға ортақ мүдделілік танытатын экологиялық ақпараттың кішкене бөлігі ғана бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау және оны үкіметтік веб-сайттарға орналастыру арқылы қолжетімді болады. Экологиялық ақпараттың басым бөлігі оның сұранысы бойынша ғана қол жетімді.

Халықтың көптеген маңызды химиялық ластаушылар туралы ақпарат алу проблемасы да бар, себебі олар қадағаланбайды және нәтижесінде мемлекеттік органдардың мұндай ақпараты жоқ. Қоршаған ортаға әсерді бағалау және мемлекеттік экологиялық сараптаманың материалдары жұртшылық үшін кең таралмайды, өйткені мұндай ақпарат мемлекеттік экологиялық ақпарат қорына жоспарланатын қызметтің тапсырыс берушісінің келісімімен ғана енгізілуі мүмкін.

Орхус конвенциясы мемлекеттерден жұртшылыққа өнім туралы жеткілікті ақпарат беру механизмдерін әзірлеуді талап етеді. Бұл ақпарат арқылы тұтынушылар экологиялық тұрғыдан дұрыс таңдау жасау мүмкіндігіне ие болуы керек. Орхус конвенциясының 3-бабының 2-тармағына сәйкес генетикалық түрлендірілген организмдер туралы ақпарат – бұл қатысушы мемлекет қазіргі және келешек ұрпақтардың әрбір адамның өз денсаулығы мен әл-ауқатына қолайлы жағдай жасау құқығын қорғауға қатысуға міндетті болатын экологиялық ақпарат (<http://adilet.zan.kz>).

Осыған байланысты, жалпыға ортақ мүдделілік танытатын экологиялық ақпараттың кішкене бөлігі ғана бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау және оны үкіметтік веб-сайттарға орналастыру арқылы қолжетімді болады. Экологиялық ақпараттың басым бөлігі оның сұранысы бойынша ғана қол жетімді.

Халықтың көптеген маңызды химиялық ластаушылар туралы ақпарат алу проблемасы да бар, себебі олар қадағаланбайды және нәтижесінде мемлекеттік органдардың мұндай ақпараты жоқ. Қоршаған ортаға әсерді бағалау

және мемлекеттік экологиялық сараптаманың материалдары жұртшылық үшін кең таралмайды, өйткені мұндай ақпарат мемлекеттік экологиялық ақпарат қорына жоспарланатын қызметтің тапсырыс берушісінің келісімімен ғана енгізілуі мүмкін.

4-бапта бекітілген өндіріс (жасау), өндіру (дайындау), айналым, кәдеге жарату және жоюдың барлық процестерінде (сатыларында) азық-түлік өнімдерінің қадағалауы, ақпараттың жариялылығы, қолжетімділігі, сенімділігі, ашықтығын қамтамасыз ету мемлекетке бұл ақпаратты жалпыға қолжетімді ету міндетін жүктейді.

Сонымен қатар, Қазақстанда ГМО-мен қызмет туралы ақпарат жария түрде жария етілмейді және жеке және заңды тұлғаларға еркін қол жеткізу құқығы қамтамасыз етілмейді, себебі бұл ақпарат Энергетика министрлігінің веб-сайтында жарияланған ақпаратқа кірмейді. Себебі оның құзіреттілігіне ақпарат тарату, Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі мемлекеттік қорды қолдау және, тиісінше, ГМО бойынша жалпыға қол жетімді ақпараттық ресурстарды қалыптастыру және қолдау міндеті кіреді (<http://www.aarhus.kz>).

Экологиялық мәселелер барлық мүдделі азаматтардың қатысуымен тиімді түрде шешіледі (2) және ұлттық деңгейде тұрақты даму стратегиясын іске асырудың басталуы халықтың қатысу принципін мойындайды (<http://adilet.zan.kz>, 18-б.).

Ақпаратқа ашық қол жеткізудің маңыздылығы мынада: мемлекет демократиялық жолмен сайланған уәкілетті органдардың өкілдерінде халықты күнделікті жұмысында сайлаушылардың мандатына шынымен сәйкес келетініне сендіру қажет. Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу мемлекеттік органдардың, сондай-ақ қоршаған ортаға қатысты мемлекеттік функцияларды жүзеге асыратын лауазымды тұлғалардың іс-әрекеттеріне әсер етеді.

Сонымен қатар, экологиялық ақпаратқа қол жеткізбестен бұрын, азаматтар нақты ахуалды бақылап қана қоймай, ортақ игілікке үлес қосып, ортақ игілікке жету мүмкіндігінен айырылады.

Экологиялық ақпаратқа қоғамның қол жетімділігі қоғамға экологиялық жағдай туралы идеяны қалыптастырып қана қоймай, экологиялық жағдайдың нашарлауынан туындаған аурулардан аулақ қана емес, сонымен бірге қатысуға қажетті шарт болып табылады. Қатысу, өз кезегінде, қоғамға тиісті жағдайларда шешімдер қабылдауына ықпал етуге мүмкіндік

береді. Сонымен қатар, жұртшылықтың бар білімін пайдаланып, биліктің нақты негізін кеңейтуге болады, осылайша шешім қабылдау процесінің сапасын жақсартуға болады.

Экологиялық ақпаратқа халықтың қолжетімділігін қамтамасыз етуді жүзеге асырудың негізгі принциптері ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігі, ақпараттың толықтығы мен дәлдігі, үшінші тұлғалардың ақпарат берудегі құқықтары мен мүдделерін құрметтеу, мемлекеттік органдардың жауапкершілігі болып табылады.

Форма бойынша экологиялық ақпарат жалпыға қол жетімді және арнайы деп бөлінген. Жалпыға қол жетімді экологиялық ақпарат арнайы деп жіктелмейтін барлық экологиялық ақпаратты қамтиды. Бұған қорғаныс және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша жекелеген мемлекеттік басқару органдарының нақты әрекеттерін көрсететін деректер жатады.

Қазақстан Республикасының заңнамасы туралы жалпыға ортақ ақпаратқа не жатқандығын білу қызықты.

Қазақстан Республикасы ЭК 163-бабында «Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайларды қоспағанда, экологиялық ақпараттың жалпыға қол жетімді екендігі туралы» делінеді (<http://adilet.zan.kz>). Сондай-ақ ҚР ЭК-ның 164-бабында «жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар экологиялық ақпараттың жалпыға қол жетімді мемлекеттік ақпараттық ресурстарына еркін қол жеткізуге құқылы» (<http://adilet.zan.kz>).

Параграфтарға сәйкес 2) «Мемлекеттік құпиялар туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 17-бабының 1-тармағында қоршаған орта жай-күйі туралы мәліметтер жіктелмейді (<http://adilet.zan.kz>). Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңының 14-бабына сәйкес Қазақстандағы жеке және заңды тұлғалар жалпыға қол жетімді мемлекеттік ақпараттық ресурстарға еркін қол жеткізуге құқылы (<http://adilet.zan.kz>).

ҚР ЭК-ның 159-қаулысына сәйкес оларға экологиялық ақпараттардың мынадай түрлері жатады: 1) қоршаған орта жағдайы және оның объектілері; 2) қоршаған ортаға әсер ететін факторлары, оның ішінде ластану; 3) қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін әкімшілік шаралар немесе бағдарламалар; 4) шаруашылық және өзге де салаларға қойылатын экологиялық нормалар мен экологиялық талаптар; 5) қоршаған ортаны қорғаудың жоспарланған

және жүзеге асырылатын шаралары мен оларды қаржыландыру; 6) қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер ететін іс-әрекеттер, оның ішінде осы жағдайда қаралатын қоршаған ортаға қатысты есептеулер, талдаулар және өзге де ақпарат; 7) қоршаған ортаны мемлекеттің денсаулыққа, халықтың қауіпсіздігіне және тұрмыс жағдайына, мәдениет объектілеріне, ғимараттар мен құрылыстарға әсері (<http://adilet.zan.kz>).

Жеке және заңды тұлғаларға мемлекеттік органдар ұсынатын ақпараттық қызметтер тізбесі «Әкімшілік рәсімдер туралы» Заңның 15-2-бабында қарастырылған (<http://adilet.zan.kz>).

Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар саласындағы азаматтардың құқықтары Қазақстан Республикасының «Табиғи және техногендік төтенше жағдайлар туралы» Заңының 7-бабында қарастырылған және де 17-бапта табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар саласындағы ақпарат ұйымдардың қауіптілік деңгейі мен зияндылығы, қажетті қауіпсіздік, салдар, төтенше жағдайлардың алдын алу және жою жөніндегі шаралар туралы ақпарат болып табылатыны туралы жазылған.

Ақпаратқа сұрау салуды қалыптастырудың жалпы заңнамалық талаптары «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабында қарастырылған (<http://adilet.zan.kz>).

Сонымен бірге, азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің экологиялық ақпарат туралы өтініштерін қарастыру жөніндегі міндет тек мемлекеттік органдар үшін ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік ұйымдар үшін де белгіленеді. Қоғам ҚР ЭК-ның 164-бабына сәйкес басқа нысанда ұсынуға ешқандай себеп жоқ болған жағдайда, сұралған нысанда экологиялық ақпарат алуға құқығы бар (<http://adilet.zan.kz>). Егер жауап нысаны сұрауда анықталмаса, онда 4-тармақтың ережелеріне сәйкес «Әкімшілік рәсімдер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабында мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар жазбаша нысанда жауап беруі тиіс (<http://adilet.zan.kz>) және Қазақстан Республикасы заңнамасының 15-бабының 4-тармағы «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» сәйкес жазбаша түрде немесе электронды құжат түрінде жауап беруге міндетті (<http://adilet.zan.kz>).

Экологиялық ақпаратқа қоғамдық қол жеткізуден бас тарту, ҚР ЭК-ның 167-бабына сәйкес келесі жағдайларда рұқсат етіледі:

– егер сұрау жалпы тәртіпте рәсімделсе және өтініш беруші сұратқан мәліметтер мен мәліметтерді құруға мүмкіндік бермесе;

– сұратылған ақпараттың болмауы;

– сұрау Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес шектеулі қол жетімді ақпарат пен деректерге қатысты болады.

ҚР ЭК-нің 167-бабының 3-тармағына сәйкес, экологиялық ақпарат беруден бас тартқан жағдайда, мемлекеттік орган бас тарту себептері мен негіздерін көрсете отырып жазбаша түрде жауап беруге міндетті (<http://adilet.zan.kz>).

«Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 5-бабына сәйкес, өтініштерді қараудың міндетті талаптарына мәселенің мәні көрсетілмеген анонимді өтініштерді және апелляцияларды қарау жатпайды (<http://adilet.zan.kz>).

Өтініш Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес шектеулі қолжетімділігі бар ақпаратқа және мәліметтерге жатқызылған жағдайда ақпарат беруден бас тарту Азаматтық кодекс (коммерциялық құпия және зияткерлік меншік құқықтарын қорғау) (<http://adilet.zan.kz>), Қылмыстық іс жүргізу кодексі (құпия жедел-іздістіру қызметі, тергеу және алдын ала тергеу) (<http://adilet.zan.kz>), «Ақпараттандыру туралы» (Құпиялылықты бұзу және т.б.) Заң (24) және басқа да заңдар негіздерінде қабылданады.

ҚР ЭК-ның 165-баптың 4-тармағына сәйкес, сұралған экологиялық ақпараты жоқ мемлекеттік орган заңнамада белгіленген мерзімде құзыретті мемлекеттік органға өтініш жібереді (<http://adilet.zan.kz>). Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабының «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» 6-тармағына сәйкес құзыретіне апелляцияда көтерілген мәселелерді шешуді қоса алғанда, үш жұмыс күнінен кешіктірмей өтініш берушіге жолдаған тиісті органдарға қайта бағыттау талап етіледі (<http://adilet.zan.kz>).

ҚР ЭК-ның 167-бапқа сәйкес экологиялық ақпарат беруде жеке және заңды тұлғалар үшін келесі себептер бойынша ғана бас тарту мүмкін: сұрау жалпы нысанда жасалады және өтініш беруші сұратқан мәліметтер мен мәліметтерді құруға мүмкіндік бермейді; сұратылған ақпараттың болмауы; сұратқан мәлімет Қазақстан заңнамасына сәйкес шектеулі қол жетімді ақпарат пен деректерге қатысты болуы.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес ақпаратты кешіктіріп ұсынса немесе тіпті ұсынбаса, сондай-ақ жұртшылықты толық емес немесе сенімсіз эколо-

гиялық ақпаратпен қамтамасыз еткені үшін материалдық, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік көзделген.

Бұл ережелер Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 84-бабында (<http://adilet.zan.kz>), Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 268-бабында (30) тікелей көзделген.

Бұған дейін, қоршаған ортаны қорғау туралы ақпаратты ұсыну үшін, ҚР ЭК-нің 166-бабының 1-тармақ бойынша ақы алынуы мүмкін еді (<http://adilet.zan.kz>). Экологиялық ақпарат беру үшін төлем жасау практикасы Қазақстан Республикасының Орхусс конвенциясына сәйкес келмейтін деңгейден аспайтын міндеттемелеріне қайшы келмейді. Алайда іс жүзінде жеке коммерциялық, мемлекеттік емес кәсіпорындар мемлекеттік органдардың шектеулі шеңберіне экологиялық ақпаратты ұсынып, көптеген басқа мемлекеттік органдар мен мемлекеттік емес тұтынушылар үшін жоғары тарифтер белгілеген жағдайлар болған. Бұл мәселені 2015 жылы шешу үшін, ҚР ЭК-нің 166-бабы істен шығарылды (<http://adilet.zan.kz>).

Экологиялық ақпаратқа қол жеткізудің заңнама тәртібімен нақты анықталған және реттелгеніне қарамастан белгілі бір қиындықтар бар. Ең алдымен, бұл заңдар нормаларын дұрыс емес, кейде тіпті шектеулі түрде түсіндіретін мемлекеттік органдардың және экологиялық ақпараттың басқа иелерінің құқықтық сауаттылығымен байланысты. Көп жағдайда мемлекеттік орган өтініш берушінің сұратылған ақпаратқа деген қызығушылығын негіздеуді сұрайды және мемлекеттік органның немесе басқа субъектінің қандай ақпарат экология екендігін анықтау мүмкін емес. Ақпараттың жіктелуінің нақты тізімінің немесе өлшемдерінің экологиялық болмауына байланысты үміткерлер қанағаттанудан бас тарту үшін негіз болып табылатын сұраныстарын қалыптастыру қиын.

Экологиялық ақпарат жариялау мерзімдері заңмен қарастырылғаны экологиялық ақпарат алудың позитивті жағы деп қарастыруға болады. Атап айтқанда, ҚР ЭК-ның 163-бабының 3 және 4-тармақтарында «әр жылдың 1 мамырына дейін жергілікті атқарушы орган өзінің интернет-ресурсына: қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдерден түскен бюджетке түсетін түсімдер туралы ақпарат; қоршаған ортаны қорғау шараларына бюджеттік шығындар туралы ақпарат береді.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган жыл сайын, 1 мамырға дейін, Интер-

неттегі сайтында өткен жылдағы ақпараттарға: қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеуден түсетін бюджет түсімдеріне; Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзғаны үшін айыппұлдардан бюджеттің кірістері туралы енгізеді» (<http://adilet.zan.kz>).

2016 жылы ҚР ЭК 57-1 бабында экологиялық мәселелер бойынша шешімдер қабылдауда жұртшылықтың қатысуының құқықтық формалары белгіленді. Бұған қоғамдық тыңдауларға қатысу; қоғамдық экологиялық сараптама; қоғамдық экологиялық мониторинг; мемлекеттік экологиялық сараптама кезінде мемлекеттік органдарға ескертулер мен ұсыныстарды беру; мемлекеттік органдар жанындағы қоғамдық кеңестерге қатысу; қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілер жобалары бойынша, соның ішінде мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарының жобалары бойынша ескертулер мен ұсыныстарды беру жатады.

Жоғарыда айтылғандармен қатар қоғамдық тыңдаулар жобаларды ұйымдастыру үшін міндетті болып табылады: 1) ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы, тау-кен өндірісі, құрылыс, көлік, электр, жылу, сумен жабдықтау, ағын сулар, қалдықтарды басқару және экономиканың басқа салалары қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган айқындаған тізім бойынша; 2) объектілерді су қорғау аймақтары мен жолдарын және сумен жабдықтау көздерін санитарлық қорғау аймақтарына орналастыруды қамтамасыз ету; 3) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде объектілерді орналастыруды қамтамасыз ету; 4) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде, оның ішінде елді мекендердің шегінде жасыл желектерді отырғызуды қамтамасыз ету; 5) ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда және бұрынғы Семей ядролық сынақ полигонының аумағында табиғат пайдаланушының қызметін қамтамасыз ету және т.б.

Жоспарланған қызметтің тапсырыс берушісі (бастамашысы) қоғамдық тыңдауларға қатысу үшін қоғамдық ақпаратпен айналысу үшін

қоғамдық бірлестіктермен шарттық негізде келісім-шарт жасасуға құқылы.

Қоғамдық тыңдаулардан жиырма күн бұрын жергілікті атқарушы органдар жоспарланған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсерін бағалау тәртібіне және осы іс-әрекеттер бойынша шешім қабылдау үдерісіне, сондай-ақ ақпарат берудің басқа құралдарын қолдануға байланысты экологиялық ақпаратқа ашық қол жеткізуге мүмкіндік береді (<http://adilet.zan.kz>).

Қорытынды

Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының ұлттық заңнама жүйесіндегі экологиялық ақпаратқа қол жеткізудің заңды мекемесі нормаларының орнын алу мәселесі «заң саласы», «құқық институты» сияқты теориялық ұғымдарды талдаудан бастау керек. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде бұл ұғымдар көбінесе олардың мазмұнын өзгертеді.

Құқықтық теоретиктердің пікірінше, «құқық – ең алдымен, көптеген нормалар немесе мінез-құлық нормалары жүйесі. Бұл кездейсоқ қалыптардың кездейсоқ жиынтығы емес, бірақ қатаң тексерілген, тәртіпті мінез-құлық ережелерінің жиынтығы. Кез-келген басқа жүйе сияқты, ол бір ретті, өзара байланысты және өзара әрекеттесетін элементтерден тұрады. Бұл заң нормалары немесе мінез-құлық ережелері. Жүйе дәйекті және жүйелі болуы керек.

Жеке құрылымдық элементтері – нормативтері арасында туындайтын қатынастар ортақ мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған қатаң анықталған, реттеуші және басқа функцияларды жүзеге асыруға бағытталуы тиіс. Тиімді әрі нәтижелі болу үшін кез-келген құқықтық жүйе тұтас органикалық жүйе ретінде құрылуы керек.

Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу ережелерінің орнын анықтау үшін біз қолайлы ортаға құқықты зерттеу өзекті, өйткені экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығы конституциялық адам құқығының қауіпсіздігі болып табылады.

Әдебиеттер

Kwon, S. «Relational contracts in a persistent environment.» *Economic Theory* 61(1): 2016. 183-205.

Eck, A., et al. «Potential-based reward shaping for finite horizon online POMDP planning.» *Autonomous Agents and Multi-Agent Systems* 30(3): 403-445. 2016.

Yerezhepkyzy R., Karatayeva A., Kuanalievа G.A., Konysbai B. M., Azhinurina D. A., Legal regulation of public access to information in the field of environmental protection and use of natural resources // *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* – 2017 -Vol.20- Iss.2

Декларация по окружающей среде и развитию: Декларация Организации Объединенных Наций, 14 июня 1992 г., Рио-де-Жанейро // Действующее международное право: в 3 т. / сост. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М.: изд-во Моск. независим. ин-та междунар. права, 1997. – Т. 3. – С. 721–723.

Dyderski, M. K., et al. (2017). «Ecological lands for conservation of vascular plant diversity in the urban environment.» *Urban Ecosystems* 20(3): 639-650.

Rio Declaratio. O. E. viro.me.t a.d Developme.t: application. A.d impleme.tatio. Report of the Secretary-Ge.eral. 5-th ses. 7-25 apr. 1997. Distr. Geeral. E/C. (17/1997/8. 10 February 1997) // Commissio o Sustaiable Developmet. -New York, 1997. – 42 p.

Республика Казахстан. Конституция РК от 30 августа 1995 г. // Информационно-правовая система «Әділет».

Макарова Т.И. Теоретические проблемы правового положения физических лиц в экологических отношениях: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. – М.: Белорусский государственный университет, 2008. – 276 с.

Черданцев А.Ф. Теория государства и права: учеб. для вузов. – М.: Юрайт-М, 2002. – 291 с.

Попов А.А. Правовое регулирование экологической информации: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. -М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2005. – 189 с.

Орхуская Конвенция о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию от 25 июня 1998 года // Информационно-правовая система «Әділет».

Президент Республики Казахстан. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года: Указ от 15 февраля 2018 года № 636. // Информационно-правовая система «Әділет».

Попов А.А. Правовое регулирование экологической информации: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. -М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2005. – 189 с.

Бринчук М.М. Экологическое право: учеб. – М.: Юристъ, 2003. – 670 с

Волков К.В. Правовое регулирование доступа к экологической информации (сравнительно-правовой анализ): дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. – М.: Российская Академия Наук; Институт государства и права, 2009. – 205 с.

Шемшученко Ю.С. Комплексная экологическая экспертиза и мониторинг окружающей среды // Советское государство и право. – 1978. – № 10. – С. 91-97.

Экологическое право: учебник для вузов / под ред.В.В.Гучкова. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 415с.

Ережепқызы Р. Правовые основы доступа и получения экологической информации // Сборник материалов междунаучно-практической конференции «Экологические риски в системе национальной безопасности Республики Казахстан (понятийный и методологический аспект)» С.Б. Байсаловские чтения, 20 окт. 2012 г. – г. Алматы. С. 31-39

Республика Казахстан. Экологический Кодекс от 9 января 2007 г. № 212 // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. «О государственной статистике» Закон от 19.03.2010 № 257-IV// Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц» Закон от 12 января 2007 года № 221 // Информационно-правовая система «Әділет».

Отчет «Анализ экологического и гражданского процессуального законодательства Республики Казахстан на соответствие требованиям Орхусской Конвенции в части доступа к экологической информации, правосудию и участию общественности в процессе принятия решений.» // <http://www.aarhus.kz/wp-content/uploads/2013.pdf>

Республика Казахстан. «О государственных секретах» Закон от 15 марта 1999 года № 349-І // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. «Об информатизации» Закон от 11 января 2007 года № 217-III // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. «Об административных процедурах» Закон от 27 ноября 2000 года № 107-II // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. «О чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера» Закон от 5 июля 1996 года № 19-І // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. Гражданский кодекс (Общая часть) от 27 декабря 1994 года № 409-І // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. Уголовно-процессуальный Кодекс от 13 декабря 1997 года № 206-І // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. Кодекс об административных правонарушениях от 30 января 2001 года № 155-II. // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. Уголовный кодекс от 16 июля 1997 года № 167-І // Информационно-правовая система «Әділет».

Республика Казахстан. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по экологическим вопросам: Закон от 8 апреля 2016 года № 491-V ЗРК// Ведомости Парламента РК 2016 г., № 7-II, ст. 57

Республика Казахстан. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам доступа к информации: Закон от 16 ноября 2015 года № 404-V ЗРК// Ведомости Парламента РК 2015 г., № 22-І, ст. 141

References

Kwon, S. “Relational contracts in a persistent environment.” *Economic Theory* 61(1): 2016. 183-205.

Eck, A., et al. “Potential-based reward shaping for finite horizon online POMDP planning.” *Autonomous Agents and Multi-Agent Systems* 30(3): 403-445. 2016.

Yezhepkzy R., Karatayeva A., Kuanalieva G.A., Konysbai B. M., Azhinurina D. A., Legal regulation of public access to information in the field of environmental protection and use of natural resources // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues – 2017 -Vol.20- Iss.2

Deklaraciya po okruzhayushchej srede i razvitiyu: Deklaraci Organizacii Ob"edinennyh Nacij, 14 iyunya 1992 g., Rio-de-Zhaneiro // Dejstvuyushchee mezhdunarodnoe pravo: v 3 t. / sost. YU.M. Kolosov, EH.S. Krivchikova. – M.: izd-vo Mosk. nezavisim. in-ta mezhdunar. prava, 1997. – T. 3. – S. 721–723.

Dyderski, M. K., et al. (2017). "Ecological lands for conservation of vascular plant diversity in the urban environment." Urban Ecosystems 20(3): 639-650.

Rio Declaratio. O. E. viro.me.t a.d Developme.t: applicatio. A.d impleme.tatio. Report of the Secretary-Ge.eral. 5-th ses. 7-25 apr. 1997. Distr. Geeral. E/C. (17/1997/8. 10 February 1997) // Commissio o Sustaiable Developmet. -New York, 1997. – 42 p.

Respublika Kazahstan. Konstituciya RK ot 30 avgusta 1995 g. // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Makarova T.I. Teoreticheskie problemy pravovogo polozheniya fizicheskikh lic v ehkologicheskikh otnosheniyah: dis. ... dok. yurid. nauk: 12.00.06. – M.: Belorusskij gosudarstvennyj universitet, 2008. – 276 s.

CHerdancev A.F. Teoriya gosudarstva i prava: ucheb. dlya vuzov. – M.: YUrajt-M, 2002. – 291 s.

Popov A.A. Pravovoe regulirovanie ehkologicheskoy informacii: dis. ... dok. yurid. nauk: 12.00.06. -M.: Institut zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya pri Pravitel'stve RF, 2005. – 189 s.

Orhuskaya Konvenciya o dostupe k informacii, uchastiyu obshchestvennosti v processe prinyatiya reshenij i dostupe k pravosudiyu ot 25 iyunya 1998 goda // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Prezident Respubliki Kazahstan. Strategicheskij plan razvitiya Respubliki Kazahstan do 2025 goda: Ukaz ot 15 fevralya 2018 goda № 636. // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Popov A.A. Pravovoe regulirovanie ehkologicheskoy informacii: dis. ... dok. yurid. nauk: 12.00.06. -M.: Institut zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya pri Pravitel'stve RF, 2005. – 189 s.

Brinchuk M.M. EHkologicheskoe pravo: ucheb. – M.: YUrist», 2003. – 670 s

Volkov K.V. Pravovoe regulirovanie dostupa k ehkologicheskoy informacii (sravnitel'no-pravovoj analiz): dis. ... dok. yurid. nauk: 12.00.06. – M.: Rossijskaya Akademiya Nauk; Institut gosudarstva i prava, 2009. – 205 s.

SHemshuchenko YU.S. Kompleksnaya ehkologicheskaya ehkspertiza i monitoring okruzhayushchej sredy // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1978. – № 10. – S. 91-97.

EHkologicheskoe pravo: uchebnik dlya vuzov / pod red.V.V.Guchkova. – M.: YUNITI, 2000. – 415s.

Erezhepkzy R. Pravovye osnovy dostupa i polucheniya ehkologicheskoy informacii // Sbornik materialov mezhd. nauchno-prakticheskoy konferencii «EHkologicheskie riski v sisteme nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan (ponyatijnyj i metodologicheskij aspekt)» S.B. Bajsalovskie chteniya, 20 okt. 2012 g. – g. Almaty. S. 31-39

Respublika Kazahstan. EHkologicheskij Kodeks ot 9 yanvarya 2007 g. № 212 // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. «O gosudarstvennoj statistike» Zakon ot 19.03.2010 № 257-IV// Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. «O poryadke rassmotreniya obrashchenij fizicheskikh i yuridicheskikh lic» Zakon ot 12 yanvarya 2007 goda № 221 // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Otchet «Analiz ehkologicheskogo i grazhdanskogo processual'nogo zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan na sootvetstvie trebovaniyam Orhusskoj Konvencii v chasti dostupa k ehkologicheskoe informacii, pravosudiyu i uchastiyu obshchestvennosti v processe prinyatiya reshenij.» // <http://www.aarhus.kz/wp-content/uploads/2013.pdf>

Respublika Kazahstan. «O gosudarstvennyh sekretah» Zakon ot 15 marta 1999 goda № 349-I // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. «Ob informatizacii» Zakon ot 11 yanvarya 2007 goda № 217-III // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. «Ob administrativnyh procedurah» Zakon ot 27 noyabrya 2000 goda № 107-II // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. «O chrezvychajnyh situacijah prirodnoho i tekhnogennogo haraktera» Zakon ot 5 iyulya 1996 goda № 19-I // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. Grazhdanskij kodeks (Obschchaya chast') ot 27 dekabrya 1994 goda № 409-I // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. Ugolovno-processual'nyj Kodeks ot 13 dekabrya 1997 goda № 206-I // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. Kodeks ob administrativnyh pravonarusheniyah ot 30 yanvarya 2001 goda № 155-II. // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. Ugolovnyj kodeks ot 16 iyulya 1997 goda № 167-I // Informacionno-pravovaya sistema «Әdilet».

Respublika Kazahstan. O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po ehkologicheskim voprosam: Zakon ot 8 aprelya 2016 goda № 491-V ZRK// Vedomosti Parlamenta RK 2016 g., № 7-II, ct. 57

Respublika Kazahstan. O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam dostupa k informacii: Zakon ot 16 noyabrya 2015 goda № 404-V ZRK// Vedomosti Parlamenta RK 2015 g., № 22-I, ct. 141